

DESPRE O POSIBILĂ REMINESCENȚĂ ANTICĂ ÎN RITURILE FUNERARE ROMÂNEȘTI

Ideea rădăcinilor romanice ale folclorului românesc a fost susținută de numeroși cercetători începând cu eruditul domn Dimitrie Cantemir, continuând cu corifeii Școlii Ardelene, apoi D. Bolintineanu, G. Săulescu, S. Pușcariu, T. Papahagi, G.F. Ceaușeanu, I.A. Candrea și, mai aproape de zilele noastre, O. Bârlea, D. Pop, V. Kernbah și M. Bărbulescu.

Încercarea de a găsi un substrat romanic obiceiurilor de care ne vom ocupa, presupune o analiză adesea riscantă a unui material eterogen: arheologic, istoric și etnografic. În lucrarea de față mă voi referi la călătoria sufletului "în lumea de dincolo", mai precis la călăuza acestuia care este cocoșul sau găina.

Încă din secolul VI î.Hr., prin pitagoreici, credința în cocoș ca pasăre apotropaică a pătruns din Persia în Grecia, iar mai târziu, prin intermediul etruscilor, s-a transmis romanilor¹. Cocoșul îndepărtează prin cântatul lui forțele malefice², ajungând astfel să fie reprezentat pe monumentele funerare alături de *Mercurius-Hermes*, acesta fiind conducătorul sufletelor din infern, dinaintea judecătorilor și stăpânilor lumii de dincolo de *Styx*³.

În Dacia romană acest caracter psihopomp al lui *Mercurius* este ilustrat printr-o inscripție descoperită la Cioroiu Nou, închinată de Germanus, curier al legiunii a VII-a *Claudia*, lui *Mercurius* pe care îl numește "*Gubernator*", alături de *Diana* și *Genio Stationis*⁴.

De asemenea, se cunosc o serie de reprezentări figurate care se referă la *Mercurius psihopompos*.

Grupul statuar descoperit la *Apulum*, reprezentând un cuplu divin șezând pe tron (după N. Bărbulescu - *Pluto* și *Proserpina*). Pe cele două părți laterale este decorat cu imaginea lui *Mercurius*, cu punga și caduceul și cea a lui *Hercules*⁵. Această asociere de zei este firească deoarece *Hercules* este împlânzitorul Cerberului și eroul care învinge moartea, subliniind încă odată caracterul psihopomp al lui *Mercur*⁶.

Același lucru l-am putea spune și despre *Pluto* și *Proserpina*, dovadă fiind că aceeași asociere se întâlnește și pe alte piese arheologice. Astfel, pe o placă votivă de la *Ulpia Traiana* sunt reprezentate patru divinități: *Dis Pater (Pluto)*, *Mercurius (Hermes)*, *Demeter (Ceres)* și *Proserpina (Persephona)*⁷.

Un pilastru de la *Napoca* îl înfățișează, în registrul superior, pe *Liber-Dionisos*, în picioare, înconjurat de vrejuri de viță de vie cu frunze și ciorchini de struguri, însoțit de animalul consacrat: pantera. Registrul inferior este ocupat de figurile în relief a lui *Hercules*, în stânga, și *Mercurius*, în dreapta⁸.

Alegerea celor trei divinități nu a fost întâmplătoare, ea reflectând credințe religioase care îi asociau pe cei trei zei, tocmai datorită aspectului lor de divinități funerare, divinități legate de cultul morților⁹.

Pe lângă reprezentările lui *Mercurius* pe monumente funerare, mai există piese unde *Mercurius* este însoțit de cocoș, acesta subliniindu-i caracterul de "conducător al sufletelor în Infern".

¹ Fr. Cumont, *Lux Perpetua*, Paris, 1949, p.410.

² Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, 1994, p.345, s.v. *Cocoș*.

³ M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 1984, p.188.

⁴ *IDR*, I, 141.

⁵ M. Bărbulescu, în *ActaMN*, XIV, 1977, p.179.

⁶ M. Bărbulescu, *op.cit.*, p.189.

⁷ *IDR*, III, 2, p. 199.

⁸ M. Bărbulescu, în *AIIA*, Cluj, XIX, 1976, p.267-274.

⁹ *Ibidem*.

Stela funerară (?), sau o parte componentă a unui monument funerar descoperit la *Potaissa*¹⁰, este decorată pe părțile laterale, în câte o nișă ușor adâncită, cu reprezentările lui *Hercules* și *Mercurius*.

Mercurius este reprezentat stând în picioare, nud, cu ariploarele abia ieșite din părul ondulat în bucle, privind în față. În mâna dreaptă, ușor depărtată de corp, ține punga, simbolul avuției și bunăstării, în stânga, caduceul. Pe umărul stâng, prin spate și pe antebrațul stâng se văd faldurile veșmântului. În dreapta lui, jos, în spate, este cocoșul.

O placă similară provine de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. În stânga și în dreapta se găsesc două reprezentări sculpturale: *Hercules* cu Cerberul și *Mercurius* cu cocoșul. *Mercurius* este prezentat stând în picioare, înveșmântat numai cu o hlamidă. În mâna dreaptă, lipită de picior ține punga, iar în mâna stângă ține probabil caduceul, nelipsit în astfel reprezentări. Jos, în colțul din dreapta, se recunoaște reprezentarea unui cocoș¹¹.

Credințele antice legate de cocoș sunt ilustrate și de alte descoperiri arheologice. Aceasta este cazul statuetei de teracotă reprezentând un cocoș aflat în muzeul din Zalău. Pieseii nu i se cunoaște locul de descoperire, dar ea provine probabil de la *Porolissum* sau o altă așezare din zonă. A fost turnată într-un tipar bivalv. Postamentul piesei este rupt¹².

Se știe că în antichitatea păgână cocoșul este considerat un animal de bun augur, cântecul său fiind vestitor al zorilor și împrăștiator al tenebrelor și duhurilor nopții. În acest sens avem informații din operele lui Vergilius, Plinius, Apuleius, Censorinus¹³ etc.

Pe monumentele creștine cocoșul apare la mijlocul secolului al III-lea, dar mai ales în secolul al IV-lea, fiind reprezentat pe fresce, mozaicuri, sarcofage, portalari de bazilici, opaițe de lut și bronz¹⁴.

Fiind datată în sec.V-VI, probabil că statueta din teracotă de la Zalău trebuie inclusă în repertoriul obiectelor creștine timpurii, zona *Porolissum*-ului fiind, de altfel, cunoscută pentru asemenea descoperiri¹⁵.

*

În multe zone locuite de români, care depășesc în chip evident teritoriul fostei provincii romane Dacia, s-au păstrat obiceiuri de înmormântare care păstrează obiceiuri legate de călătoria sufletului după moarte, context în care apare cocoșul (sau găina) cu același rol psiho-apotropaic ca în antichitatea clasică.

Călăuza sufletului "în lumea de dincolo" este de regulă cocoșul, sau găina, fapt reflectat de obiceiul de a da una din aceste păsări peste groapa mortului (de preferabil ca pasărea să fie neagră)¹⁶.

Obiceiul se practică pe tot teritoriul locuit de români. Știm că toate obiectele și animalele date "de sufletul mortului" au rolul lor bine determinat, căci nimic nu se dă fără un rost și folos în viitor în practicile funerare¹⁷. În ceea ce privește rolul acestor păsări o explicație completă găsim la S. Fl. Marian în lucrarea sa *Înmormântarea la români*: "Găina care se dă pretutindeni groparului peste groapă sau mormânt de sufletul repauzatului, înseamnă după credința poporului român, deschiderea drumului în cealaltă lume, căci, se zice că ea merge înaintea sufletului, tot scociorind și chemând ca și când ar avea pui mici și în chipul acesta conduce ea sufletul până la Poarta Raiului"¹⁸. De la același autor aflăm că în cele mai multe părți din Bucovina, cât și dincolo de Prut "după ce a început groparul a arunca lut peste mort și a-l astupa, vine o femeie dintre neamurile cele mai îndeaproape ale repauzatului și i se dă peste

¹⁰ A. Hopârtean, C. Luca, în *Potaissa*, III, 1982, p.111-113.

¹¹ *Apulum*, XIII, 1975, p.213, nr.12.

¹² N. Vlăssă, în *ActaMN*, XVI, 1979, p.176.

¹³ *DACL*, VI, 1, 1924, col.593, 399, s.v. *Gallicinium*; *DACL*, III², 1924, col.2886, s.v. *Cog*.

¹⁴ N. Vlăssă, *op.cit.*, p. 177.

¹⁵ N. Gudea, I. Ghiureco, *Din istoria creștinismului la români*, Oradea, 1988, p.195.

¹⁶ S.Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, București, 1995, p.191.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p.192.

gropă un cocoș sau o găină neagră²⁰.

Poporul român calculează orele nopții întotdeauna după cântatul cocoșilor²⁰.

Astfel, el este cel dinăi vestitor al luminii și ca atare este cel mai mare dușman al tuturor spiritelor necurate și răutăcioase a căror depărtare este înțeleasă prin cântatul cocoșilor. Când cântă cocoșul, dispar toate spiritele rele, chiar și diavolul cel mai mare peste acestea, cum aude cocoșul cântând îndată se face și el nevăzut. În consecință, în casa unde se află un cocoș nu se apropie necurătenie²¹.

De la S.Fl. Marian aflăm că: "cocoșul ce se dă peste sălașul mortului de sufletul acestuia are rolul în cealaltă lume, de a anunța sufletului orele, de a înspăimânta și depărta prin cântarea sa pe diavol, ca să nu se apropie de sufletul pentru care a fost dat de pomană. El va ține în ciocul său cumpenele de la vânturile văzduhului, și nu va lăsa pe diavol să facă nici un vicleșug, când va trece sufletul prin foc, el va zbura deasupra lui, îl va stropi și va răcori cu apă, ca să poată trece mai departe. Deci cocoșul îi va servi ca anunțator al orelor și apărător contra spiritelor necurate, care vânează sufletul oamenilor"²².

În practicarea acestor obiceiuri atât vitele cât și cocoșul sau găina, menite a se da de sufletul mortului, se spală mai întâi pe picioare ca să fie cât se poate de curate și abia după aceea se dau peste mort, rostindu-se "primește de sufletul..."²³. Practic are loc o purificare într-un moment de trecere (din lumea noastră în lumea de dincolo).

Din răspunsurile de la chestionarul lui N. Densușianu aflăm că: "pentru sufletul mortului întâi se dă de pomană o găină (dacă se poate neagră), odată cu ea se dă un cucuruz, o bătă și o năframă. Găina va răcăi păcatele mortului în lumea cealaltă, iar la învierea morților, găina îi va da de știre"²⁴. Asemenea răspunsuri se dădea în anii '90 ai secolului trecut în Bucovina (Stroieniști), Transilvania (Brașov, Tebea, Brad, Năsăud, Săliște), Banat (Opațița), Maramureș (Săpînța).

Practica de a se da o găină sau un cocoș negru de pomană, adică "de sufletul mortului", o întâlnim nu numai la datul peste gropă ci și la "Comandare". Dinaintea preotului, în multe comune din Bucovina, atât dincolo cât și dincoace de Prut "...se pun pe lângă mâncărurile îndătinat încă și o găină sau un cocoș fript care e menit, nu ca să-l mănânce la starea locului ci să-l ia cu sine acasă. Tot atunci se dă preotului încă o găină sau un cocoș viu de sufletul celui mort, crezând că găina friptă are să o vadă mortul în cealaltă lume, iar cea vie care va fi stropită cu apă și spălată pe picioare îl va conduce până la Rai și-l va apăra prin cântarea sa, mai ales dacă e cocoș, de spiritele rele"²⁵.

Ipotetic, obiceiurile funerare în care apare cocoșul ar putea reprezenta o reminescentă romanică a credinței antice în rolul apotropaic al cocoșului. Ea a depășit păgânismul, fiind preluată de autori creștini. Astfel, la Sfântul Ambrozie, la Prudențiu, la Grigore cel Mare, se regăsește idea că salutând dimineața prin cântecul său, cocoșul goneste demonii și strigoii, acele umbre care ies după lăsatul serii²⁶. În această ordine de idei reamintim statueta de teracotă reprezentând un cocoș de la *Porolissum*.

În măsura în care biserica a devenit conștientă de perpetuarea unei superstiții păgâne, s-au făcut încercări de interzicere a practicilor funerare respective. În Occident, în 1025, Burchard de Worms se opune acestor credințe legate de cocoș²⁸. În spațiul românesc, la 1675, Mitropolitul Ardealului, Sava Brancovici, oprea gestul de a da găina

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² T. Pamfile, *Mitologie românească*, București, p. 36.

²³ M. Coman, *Bestiarul mitologic românesc*, București, 1996, p.37.

²⁴ S.Fl. Marian, *op.cit.*, p.192.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ A. Fochi, *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea: răspunsuri la chestionarul lui N. Densușianu*, București, 1976.

²⁷ S.Fl. Marian, *op.cit.*, p.193.

²⁸ Fr. Cumont, *op.cit.*

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale ...*, p.188.

Deși interzisă de biserică, această practică se va perpetua la români până în zilele noastre, așa cum o dovedesc astfel de obiceiuri întâlnite în multe sate românești.

MARIANA PÂSLARU
Universitatea "Babeș-Bolyai"
Cluj-Napoca

**ABOUT A POSSIBLE ANCIENT REMINISCENCE IN
ROMANIAN FUNERARY RITUALS**

SUMMARY

This paper is an ethnohistorical study that analyses elements from the Roman and Romanian funerary mythology. In order to demonstrate these similitudes are used archeological and ethnological sources that refers to the cock as well as to its psychopompus role.